

מגילות

מחקרים במגילות מדבר יהודה

יח

תשפ"ה–תשפ"ו

עורכים

דבורה דימנט, ליאורה גולדמן ונועם מזרחי



האוניברסיטה העברית בירושלים
המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל
מרכז אוריון לחקר מגילות מדבר יהודה



מוסד ביאליק
ירושלים



אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי הרוח

תוכן העניינים

ט	עם הספר
	בין פרשנות מקרא להלכה קדומה
	הלל מאל, אסתר אשל
	ורניאל משילה
3	קורבנות נח במגילה החיצונית לבראשית י 13–17: קריאות חדשות ופרשנותן
23	משה פלורנטיין 'וְעָרְלָתֶם אֶת עֶרְלָתוֹ אֶת פְּרִי שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֶרְלִים לֹא יֵאָכֵל' (ויקרא יט 23): על הלכה ועל נוסחים שומרוניים לעניין עורלת הפרי
33	איתמר כסלו פרשת חלה (במדבר טו 17–21): עיון במקרא, בספרות ימי בית שני ובספרות חז"ל
51	אנה שירב המרניק ואשבל רצון ביכורים וירחים: חלוקה לשונית ונושאת של לוחות המועדים מקומראן
81	נוסח, לשון ולברורות טכניקת הכתיבה הדו-צדדית בריעות תפילין מקומראן
125	אריאל שורץ נוסח, כתיב ונוהגי לשון בקבוצת ריעות התפילין מקומראן הכתובות משני צידיהן
167	הילה דיפני, ישי שור מספר הסופרים במגילת ישעיה השלמה: הצעה חדשה וברק סובר
185	עניב פלק הברלי נוסח סביל–פעיל במגילת ישעיה השלמה הצעה חדשה לפירוש נוסח הגניזה העברי של
209	דפנה ברץ בן סירא יא 34=
217	אשבל רצון שחזור חדש למגילת מקצת מעשי התורה: יציבות הטקסט
239	אסף גייער עיון חדש במגילה 6Q18: היבטים טקסטואליים וחומריים

עוללות

- דבורה דימנט נישואים מונוגרמיים בספר טוביה ובכתבי קומראן:
נוספות למאמר 'דגם ההיבדלות של ספר טוביה ויחסו
לעדת היחד' (מגילות, יז [תשפ"ד], עמ' 29–42) 263

ביקורת ספרים

- ליאורה גולדמן בעומק הים ובסבך היער
מנחם קיסטר, אחור וקדם: המשכיות וצמיחה של מסורות
בין ספרות בית שני לספרות חז"ל, ירושלים תשפ"ד 271
- נועם מזרחי עיון פילוסופי בחיוניות המקרא בספרות הבית השני
Hindy Najman, *Scriptural Vitality: Rethinking
Philology and Hermeneutics*, Oxford 2025 277

רשימת הקיצורים 287

תקצירים באנגלית VII

רשימת המשתתפים בחוברת

- פרופ' אסתר אשל, המחלקה לתנ"ך ע"ש זלמן שמיר, אוניברסיטת בר-אילן
esther.eshel@biu.ac.il
- ד"ר דפנה ברץ, החוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל-אביב
daphnebaratz@mail.tau.ac.il
- ד"ר ליאורה גולדמן, מכללת אורנים
goldmanliora.li@gmail.com | <https://orcid.org/0009-0000-7768-8008>
- ד"ר אסף גייער, המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת אריאל
asafg@ariel.ac.il | <https://orcid.org/0009-0001-7659-3218>
- פרופ' (אמריטה) דבורה דימנט, החוג לתולדות ישראל ומקרא, אוניברסיטת חיפה
ddim@research.haifa.ac.il | <https://orcid.org/0000-0002-4243-3520>
- ד"ר הילה דיפני, החוג למקרא, אוניברסיטת חיפה
hdayfani@univ.haifa.ac.il | <https://orcid.org/0000-0002-5209-4227>

בעומק הים ובסבך היער

ליאורה גולדמן

מנחם קיסטר, אחור וקדם: המשכיות וצמיחה של מסורות בין ספרות בית שני לספרות חז"ל, ירושלים, הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, תשפ"ד, 481 עמ'

ספרו החדש של מנחם קיסטר מקיף, מציג ומסכם את פירות מחקריו לאורך שנותיו כחוקר ולרוחב כל יריעת מחקריו, והוא ביטוי ממצה לליבת מחקרו. הספר מתחקה אחר מסורות משותפות לספרות בית שני ולספרות חז"ל, אחר הדינמיקה של התפתחותן ואחר ההשפעות הדדיות הניכרות בהן כנגד הפולמוסים ביניהן. קיסטר פרסם בעשרות רבות של מאמרים מחקריים רעיונות, פירושים, חידושים והתלבטויות באשר לזיקות בין חיבורים שונים ויצירות שונות – מהמקרא, תרגום השבעים, הספרות החיצונית, מגילות קומראן, הברית החדשה, התרגומים הארמיים, ספרות חז"ל והפיוטים – ואלה קובצו כאן לספר אחד; בספר זה הוא מנסה לזקק את הדוגמאות הרבות לאבות-טיפוס המאפיינים את תהליכי הפרשנות והמסירה ואת שיטות המדרש.

קיסטר חוזר וכותב בספר שהפרשיות והדוגמאות הנדונות בו הן 'מעט מהרבה'. אך המעט הזה הוא שפע גדול. עושר הדוגמאות מהמגוון העצום של היצירה היהודית מימי הבית השני, מימי המשנה והתלמוד ומימי הביניים המוקדמים חריג בכל קנה מידה וייחודי לקיסטר, המפליג באוקיינוס היצירה הזה כרכ חובל מנוסה. בתור קוראת על סיפון האונייה של קיסטר הרגשתי שאני מובלת בבטחה ממקור למקור כשנמל המוצא, תחנות הביניים ונמל היעד בהירים לאורך כל ההפלגה. בעיניי זה אחד ההישגים של הספר הזה – ניווט חכם, קשוב וזהיר. ההפלגה באוקיינוס היצירה עשויה לספק חוויה מסעירה הן לחוקרים והן לקהל משכיל רחב, מפני שקיסטר משכיל לקרב את אוצרות הספרות מימי הבית השני ומימי המשנה והתלמוד אל קוראים בעלי ידע ברמות שונות ומציע לכולם מסע אינטלקטואלי מרתק.

לטובת החוקרים והקוראים המתחילים צירף קיסטר בסוף הספר שלוש תוספות: 'עוללות', שהן הרחבה והעמקה להערות שוליים נבחרות (עמ' 363–381); 'מדריך קצר וביבליוגרפיה' לחיבורי ספרות בית שני וספרות חז"ל שזכרו בספר (עמ' 383–403) – מדריך רב ערך המציע 'היכרות בסיסית' של הקורפוסים הספרותיים הנדונים בספר ואף מספק לחפצים בכך כלים להמשך למידה והעמקה בתחומים שמוכרים להם פחות – ולבסוף מפתח המקורות ומפתח העניינים הנזכרים בספר (עמ' 443–481).

ב'אחרית דבר' לספר קיסטר מציג במילותיו אלו את מלאכת הספר: 'אנו אין בידינו

אלא טקסטים. אבל הרגע שבו טקסטים יוצאים מבדידותם ויוצרים בהצטרפותם אל טקסטים אחרים ממד חדשישן, החורג מכל אחד ואחד מהם, ממד המסורת האצורה בהם – הוא בעיניי רגע מרגש' (עמ' 361).

אכן קיסטר משתדל לצייר בספרו את התמונה הגדולה של תובנותיו העולות מן הטקסטים כשלעצמם ומהזיקות שביניהם. אך הוא מדגיש שהמטרה אינה השוואה בין טקסטים בודדים אלא דיון אינטגרטיבי במכלולים הספרותיים, בקשרים ביניהם ובדינמיות של קשרים אלה. מטרתו של קיסטר היא חשיפת הסבך הטקסטואלי, המשקף את תהליכי ההתפתחות, הצמיחה וההסתעפות של דרשות, אגדות ומסורות. על מורכבות סבך הזיקות וכיווני ההתפתחות של המסורות מוסיף קיסטר עוד מורכבויות, באמצעות הרחבת המחקר למישורים רבים: לשון, רעיונות, תיאולוגיה ושיטות פרשנות.

מכשלה פוטנציאלית גדולה עומדת לפתחו של ספר זה, המתחקה אחר מסורות משותפות אשר לפעמים מרוחקות מאוד זו מזו מבחינת הזמן, המקום, השפה, הסוגה הספרותית או החוג שבו נוצרו. אך קיסטר אינו נופל למלכודת המפתה שבקביעה כי 'הכול דומה' או שמסורת משותפת בעל-פה – שאינה ידועה לנו אבל אפשר לשער את קיומה – קושרת בין טקסטים רחוקים בזמן, במרחב ובשפה. זאת משום הזהירות המתודולוגית המופלגת והנוקשה שהוא נוקט במחקריו בכלל ובספר זה בפרט. בזכות כללי זהירות חמורים שאימץ אין הוא חורג אל מחוזות הדמיון והשמא. וכך הוא מנסח מתודולוגיה זו בדבריו באחרית דבר:

את העיקר לא אוכל לומר כאן. העיקר קשור בניסיון להאזין לטקסטים – בשתיקה ובנשימה עצורה – ולהבחין בתנועתן העדינה של המסורות המעצבות אותם במשך מאות שנים. אופייה של תנועה זו שונה ומיוחד בכל דיון ודיון. השתדלתי לתת לשוני ולייחוד הזה מבע בכל סעיף וסעיף, ואף השתדלתי להעמיד... על המסקנות העקרוניות העולות – כל אחת לעצמה – מדיונים אלו ומקיבוצם אל מקום אחד (עמ' 361).

קיסטר אכן מקשיב קשב רב לטקסטים, וניגש למלאכת חשיפה אינטגרטיבית של הקשרים מתוך זהירות רבה, בלי לכפות על הטקסטים את רעיונותיו ורצונותיו. אדגים את אומנות ההקשבה, הניתוח הזהיר ודרכי הסקת המסקנות של קיסטר בשלוש דוגמאות הקרובות לתחומי מחקרי.¹

מגילת ההודיות יא 7–12 (עמ' 190–193)

קיסטר מדגיש כי אף שאת הספרות הכיתית מקומראן יצרה כת מתבדלת, בפירושה למקרא משוקעות מסורות השאובות ממאגרים משותפים לכלל ישראל. בדיונו

1. כדי להקל על הקוראים הרחבתי לעיתים בהסברים מעבר לדבריו התמציתיים של קיסטר לצורך בההרת הדוגמאות.

בקטע שירי במגילת הודיות העוסק בלידה אסכטולוגית (הודיות יא 7–12) – קטע הנתון במסגרת ספרותית רחבה יותר (שם 6–18) – קיסטר מראה כי המחבר התיך זה בזה קטעי פסוקים ממלכים ב יט 3 ומשמואל ב כב 5–6, בדומה לתרגום הארמי של פסוקים אלה, והוא מציע לראות בהתכה זו של פסוקי מקרא יחדיו ביטוי לכוחה של פעילות פרשנית.

בניתוח ספרותי יפה מציג קיסטר את שזירתן של שתי תמונות שונות זו בזו בהודיה: לידה (שורות 7–12) והפלגה בים סוער (שורות 6, 13–18). כל אחת מהתמונות ברורה ומובחנת, באמצעות שימוש במילים ודימויים השאולים משדה סמנטי מוגדר. לתיאור היריון ולידה בתמונה הראשונה השתמש משורר ההודיות במילים מן השורש הר"ה, 'יל"ד ומל"ט' (בהפעיל), בביטוי הייחודי לרחם 'כור הָרִיָּה', בשמות העצם 'צירים', 'משבר' ו'חבל' (שפירושו: ציר לידה). 'משבר' בלשון המקרא הוא שלב התחלת הלידה, ובלשון חז"ל זהו כיסא היולדת. התמונה השנייה, תמונת ההפלגה בים סוער, מתוארת באמצעות מילים וציורפים מובהקים מהשדה הסמנטי של ים ומים, כמו 'ים' ביחיד ורבים, 'המון מים', 'גלים', 'תהומות', 'מצולות', 'אונייה', 'יורדי ימים', 'מלחים' ו'משבר', וכן במילה 'שאל', הנרדפת למילים 'תהומות' ו'מצולות' אך גם נושאת עימה את מטען המוות הכרוך בה.

שזירתם של שני הדימויים זה בזה נעשית באמצעות שתי מילים המשותפות להם – 'משבר' ('משבר' ו'משבר') ו'חבל'. 'משבר' במקרא הוראתו העיקרית: השלב הראשון בלידה, ו'משבר' הוראתו: גל גדול, נחשול מי ים. תיבה זו בשתי צורותיה קושרת בהודיה את שני הדימויים – לידה ואונייה בים סוער. משמעותה העיקרית של המילה 'חבל' במקרא היא כאבי הלידה, כמו ציר, ובאופן מושאל המילה מציינת כאבים נוספים ופחד מוות. ויש לשים לב ש'חבלי' (לידה) ו'חובל' (ים) באונייה נגזרים מאותו שורש. בניתוח השיר מראה קיסטר כיצד תמונת הלידה האסכטולוגית מבוססת כאמור על התכה של שני פסוקים מהמקרא זה בזה: 'כִּי כָאוּ כְנִים עַד מִשְׁבֵּר וְכַח אֵין לְלֶדָה' (מלכים ב יט 3); 'כִּי אֶפְפָּנִי מִשְׁבְּרֵי מוֹת נַחֲלִי בְלִיעַל יִבְעֲתָנִי. חֲבָלִי שְׂאוֹל סִבְּנִי קֶדְמָנִי מִקֵּשִׁי מוֹת' (שמואל ב כב 5–6). קיסטר מוכיח שהצירוף 'משברי מוֹת' משמש במגילת הודיות במשמעות של צירי לידה קשים ולא כמוכנו בשמואל ב כב 5. אלא ששינוי משמעות הצירוף קודם למגילה ונמצא כבר במקרא, בתהילים יח 5, בנוסח מקביל לשמואל ב כב 5, ושם הוא מוחלף ב'חבלי מוֹת'. גם התרגום הארמי למלכים ב יט 3 ולשמואל ב כב 5 הקדים את מגילת הודיות בהתכת שני הפסוקים יחדיו למשמעות אחת של לידה.

בניתוחו של קיסטר להודיה הוא מקפיד להיצמד ככל האפשר לביאור לשוני ופילולוגי ולהתרחק ממתן משמעות אידיאולוגית-רעיונית לשכתוב ולפירוש של המקרא במסורות השונות. המוקש בדמות פירושים הקרובים לתיאולוגיה הנוצרית על לידת המשיח מונח לפתחם של חוקרי מגילת הודיות. אולם קיסטר בפירושו דבק במטפורה ורואה בהודיה זו ביטוי לחבלי משיח, כלומר לצרות הכרוכות בהתהוות ימות המשיח, ולא תיאור לידתו של המשיח עצמו. רק בהערה הוא מוסיף שדמות

משיחית אכן נזכרת בהודיה זו בשורה 11 ('פלא יועץ'), אך אין היא מרכזה של ההודיה, ואני מסכימה איתו שהדמות המשיחית אינה עומדת במרכז ההודיה. עם זאת שאלת זהותו של משורר ההודיות ואופן הגדרתו את עצמו בחיבורו היא מורכבת ואינה חד-משמעית, ואולי היה מקום להציג בהערת שוליים את מורכבות הסוגיה.

מוטיב ההר הגבוה שלא הוצף במי המבול (עמ' 167–171)

הזהירות הפרשנית שנוקט קיסטר היא יתרון בספר זה, שמגוון הטקסטים הנסקרים ומושגים בו רחב כל כך, וכל אחד מהם נושא את משמעויותיו התיאולוגיות והרעיוניות. דווקא הגבולות הנוקשים והדיוק הפרשני מאפשרים לקיסטר לתאר תנועה עדינה של שינויים פרשניים ואידיאולוגיים או תיאולוגיים. את התנועה הדינמית העדינה של שינוי משמעות בגלגולי המסורת הוא קובע כעיקרון: היינו שהמסורת בגלגוליה יכולה לשנות את משמעותה בהקשרים תיאולוגיים שונים, ובכל זאת ניתן לזהות את המקור המשותף. כך למשל מוטיב ההר או חבל הארץ שלא הוצף במבול חזר והופיע לאורך תקופה ארוכה מאוד, מטקסטים קדומים ממסופוטמיה ועד מדרשים מוסלמיים מוקדמים. וכן שימש מוטיב זה תדיר בפולמוס היהודי-השומרוני ובפולמוס היהודי-הנוצרי. באגדות ובמדרשים השונים זהות המקום שלא הוצף משתנה: סיפר במסופוטמיה, הר גריזים, הר תבור, ירושלים או כל ארץ ישראל. יחד עם שינוי המקום שלא הוצף השתנו הטעם והמשמעות של המקום הזה. הפולמוסים, למרות הכתוב המפורש בבראשית ז 19 שכל ההרים הגבוהים כוסו במים, הציעו שהר גבוה ביותר שלא הוצף הוא הראוי שתשרה עליו השכינה, שכן הר או מקום שלא הוצף – לא נטמא בטומאת מתי המבול, ועל כן הוא טהור ומבורך משאר ההרים או המקומות. זוהי דוגמה מעניינת של שינויים אידיאולוגיים ששינו את טעמיו של המדרש אך יצאו במקורם מפולמוס על אותו מקרא (בראשית ז 19), ואף הסבירו מסורות מנוגדות באמצעות אותו פסוק עצמו.

ברית דמשק ד 20 – ה 6 (עמ' 205–211)

אחד ההבדלים העיקריים בין ספרות בית שני לספרות חז"ל הוא במידת השקיפות של המהלך הפרשני. על פי רוב בספרות חז"ל המהלך הפרשני שקוף, ואילו בספרות בית שני בכללה ובספרות קומראן בפרט המהלכים הפרשניים סמויים או סמויים למחצה. שכתוב מקרא הוא הצורה המקובלת למהלך פרשני סמוי, והדוגמאות שמציג קיסטר הן מקומראן והן מספר היובלים ומבין סירא רבות וטובות, ואני ממליצה מאוד לקרוא את הדברים בספרו. מקוצר היריעה אסתפק כאן בדוגמה מהחיבור ברית דמשק ד 20 – ה 6 מקומראן. שלא ככרוב הדוגמאות מקומראן לשכתוב מקרא, דווקא בקטע זה מברית דמשק הפרשנות שקופה יחסית. קיסטר מציע לראות במבנה הקטע מעין פרוטו-סוגיה תלמודית של חז"ל. הקטע עוסק בטיעונים להלכה הקומראנית השוללת

ביגמיה, והוא מוצג כאן על פי חלוקת השורות של קיסטר בספרו (עמ' 206), חלוקה המדגישה את המבנה הדיאלקטי של הקטע בדגם דיון תלמודי.

שורה	ברית דמשק ד 20 – ה 6	סמך מקראי
1	הם ניתפשים בשנים בזנות	
2	לקחת שתי נשים בחייהם	וְאִשָּׁה אֶל אַחֲתָהּ לֹא תִקַּח לְצָרָר לְגִלּוֹת עֲרוֹתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ (ויקרא יח 18)
3	ויסוד הבריאה זכר ונקבה ברא אותם	זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם (בראשית א 27)
4	ובאי התבה שנים שנים באו אל התבה זכר ונקבה אל התבה	שְׁנַיִם שָׁנִים בָּאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה (בראשית ז 9)
5	ועל הנשיא כתוב 'לא ירבה לו נשים'	וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים (דברים יז 17)
6	ודויד לא קרא בספר התורה החתום אשר היה בארון	
7	כי לא נפתח בישראל מיום מות אלעזר ויהושע והזקנים אשר עבדו את העשתרת ויטמון נגלה עד עמוד צדוק	...וְאַלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן מֵת... בְּיוֹם הַהוּא לָקְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיִּסְבּוּ (?) בִּם וַיַּחֲזִק פְּנֹחַם תַּחַת אֲלֵעָזָר אֲבִיו... וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֲשֹׁתוֹת וְאֶת אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סָבִיבוֹתֵיהֶם (יהושע כד 33 על פי תה"ש בשחזור א' רופא); וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזִּקְנִים... וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעֲבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים (שופטים ב 7, 11)
8	ויעלו מעשי דויד מלבד דם אוריה, ויעזבם לו אל	רְמֹז אֵל: אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד אֶת הַיָּצָר בְּעֵינֵי ה' וְלֹא סָר מִכָּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בְּדָבָר אוֹרְיָה הַחֲתָי (מלכים א טו 5)

אף שמבנה הדיון מבהיר את השיקולים הפרשניים ואת הנימוקים לשלילת ביגמיה, הפסוקים המצוטטים והנרמזים מוצגים על דרך שכתוב מקרא, כלומר בשזירה של פסוקים שונים סביב אותו עניין על יסוד קשרים לשוניים ותוכניים ביניהם וללא נוסחאות להבאת ציטוט כבסוגיה תלמודית.

מבין הציטוטים והרמזים השונים למקרא בפסקה מברית דמשק, רק לציטוט מחוק המלך (דברים יז 17) יש נוסחה מקדימה: 'ועל הנשיא כתוב'. אמנם, הציטוטים מפרשת הבריאה, מסיפור המבול אכן ברורים לעין גם בלא נוסחה מקדימה להצגתם, אך לא כך בנוגע לויקרא יח 18. פירושו של קיסטר מחדד שהפסוק מוויקרא יח 18 הוא נקודת המוצא לדיון ההלכתי. הטקסט הקומראני מרחיב את חוק העריות האוסר נישואים עם אישה ואחותה ומחיל אותו על כל מקרה של נישואים עם שתי נשים. מאיר עיניים זיהוי המקראות העומדים מאחורי שורות 7–8 (על פי חלוקתו של קיסטר). למעשה

שורה 7 רומזת לשלושה מקראות יחדיו: יהושע כד 33 ושופטים ב 7, 13. שזירה של מקראות שונים הקשורים ביניהם בזיקות לשוניות ורמיזה משותפת אליהם מקובלות ונפוצות בברית דמשק בחלקי התוכחה והחוק כאחד. המיוחד בשזירת המקראות יחדיו כאן הוא שבעל ברית דמשק רמז לנוסח תרגום השבעים של יהושע כד 33, וכנראה זה הנוסח שעמד לפניו.

קטע זה של איסור ביגמיה בברית דמשק מדגים היטב את שילובן של שיטות פירוש שונות: מצד אחד שיטת הפירוש הקומראנית, ששכתבה מקראות ויצרה מהם פסיפס, ושיבצה בו בהיגד אחד גם פירוש שלהם, ומצד אחר סגנון הדיון ההלכתי, שהלך והתפתח לימים בחוגי החכמים, שנבדלו לגמרי מחוג קומראן.

אולי השילוב יוצא הדופן הזה הוא בדיוק מה שרצה קיסטר להמחיש בכל הספר: שמסורות משותפות – הן מבחינה רעיונית והן בשיטות הפירוש והמדרש של פסוקים – משקפות תהליכי השפעה הדדיים דו־כיווניים, גם אימוץ וחקיקוי וגם פולמוס והתנגדות; ובעיקר, שמסורות משותפות כאלה יכלו להתקיים גם בחוגים שנבדלו זה מזה מבחינה פוליטית, תרבותית, לשונית, ושלעיתים הפרידו ביניהם מאות שנים.

שתי מטפורות לסיום

כאמור קיסטר מתנצל שוב ושוב על כך שספרו הוא 'מעט מהרבה'. אך ללא ספק הניסוח הנכון לאפיון ספרו הוא 'מועט המחזיק את המרובה'. בהתאמה, סקירתי אינה אלא כטיפה בים, ואידך זיל גמור.

פתחתי את סקירתי במטפורה של הפלגה בים סוער, ודימיתי את קיסטר לרב חובל מנוסה המנווט את ספינת המחקר בנתיבים בטוחים באוקיינוס הסוער של יצירה רחבה ומגוונת המתפרשת על מאות שנים. אסיים במטפורה אחרת להמחיש את הצלחתו של קיסטר – הוא מוביל את הקוראים בסבך פראי כאילו הם צועדים בשדרה. הסבך מוצג בספר באופן מתומצת ובהיר, עד שהוא נדמה לשורות עצים קדומים ורבי ממדים, שהם אומנם מסועפים מאוד אך ברור מניין צמחו ענפיהם ומה צמח מהם. הכישרון הזה הוא בוודאי מתת שמייים, וזו שוכללה בניסיון שנצבר בעשרות שנים של עבודה קשה.